

Keynes'in İktisadı: Yatırım, Spekülasyon, Kriz ve Ütopya

Kardelen Gürgör, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi,
ORCID: 0000-0002-8377-6730

Cem Mehmet Baydur, Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisat Bölümü,
ORCID: 0000-0002-2680-7350

Öz

Keynes paralı bir ekonomide, eksik istihdamı merkeze alarak sermaye kavramına ve onun gelişimine odaklanır. Keynesyen teori, insan doğası, belirsizlik, sermaye piyasalarının işleyişi ve bunun neden olduğu istikrarsızlığın geniş kitleleri yoksullaştırması gibi kavram ve süreçlerin analiziyle bireyciliği, özel mülkiyeti ve bunun sınırlarını sorgulayarak iktisadi bir devrime dönüşmüştür. Çok dar marjlarda çalışabilen piyasa ekonomisinin nasıl bir kumarhane ve spekülasyon batağına dönüştüğünü yeni bir dille gösteren Keynes'tir. Bu makalede Keynes'ten hareketle, faiz, tasarruf ve yatırım gibi makro ekonomik değişkenlerin kapitalist bir ekonomide nasıl incelenmesi gerektiği ele alınmıştır. Bununla birlikte fiyatların değerlerle uyumsuzluğu ve kriz dinamikleri yine Keynesyen fikriyat bağlamında tartışılmış ve Keynes'in çözüm önerileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sermayenin Marjinal Etkinliği, Faiz Oranı, Yatırım, Kriz, Devletin Rolü*

JEL Kodları: E12

Keynesian Economics: Investment, Speculation, Crisis and Utopia

Abstract

Keynes focused on the concept of the capital and its development by emphasizing the unemployment. Keynesian theory has turned into an economic revolution by questioning the individualism, the private property and its limits with the analysis of concepts and processes such as the nature of human, the uncertainty, the functioning of capital market and its unstable nature which creates the impoverishment of large masses. Keynes showed how the market economy which can performs in very narrow margins transformed into a casino and the swamp of the speculation with a new series of concepts. In this article, it is analyzed how macroeconomic variables such as profit, saving, investment in a capitalist economy should be examined with reference to Keynes. Furthermore, the incompatibility of prices with values and the dynamics of crisis have been discussed in the context of Keynesian theory. In this paper, Keynes's proposal of solution to these problems has been examined and these solutions evaluated carefully.

Keywords: *Marginal Efficiency of Capital, Rate of Interest, Investment, Crisis, The Role of State*

JEL Codes: E12

Giriş Yerine: Genel Olarak Keynes ve İktisadı

Keynes, iktisadi analizde bir devrim yaratmayı başarmış ve aynı Marx'da olduğu gibi kendisini takip eden iktisatçılardan bir ekoller silsilesi var etmiştir. Keynes bunu yaparken yaşadığı dönemde egemen olan iktisadi eleştirir ve başka bir iktisadi düşünüş tesis eder. Kendisinin gerçekleştirdiği "(...) alışılmış düşünce ve şekillerin tutsaklığından kurtulma yolunda büyük bir çaba ve kaçış savaşı" (Keynes, 1980, s. XIV) ortodoks iktisadın tüm değişmez sanılan kanılarının sorgulanmasına neden olmuştur. Örneğin; "kendi kendini temizleyen piyasalar" yalnızca bir mittir, zira eksik istihdamdan tam istihdama kendiliğinden giden bir yol yoktur; "Ona göre, ücretler, fiyatlar ve faiz hadleri, tam istihdamı sağlayabilecek biçimde kendiliğinden değişmezler" (Stewart, 1980, s. 73). Bununla birlikte Ortodoks iktisadın yaptığı gibi para ekonomisiyle üretim ekonomisi arasına bir duvar örmenin hiçbir gerçekliği yoktur çünkü; "(...) bir para ekonomisi, geleceğe dair sürekli değişen görüşlerin, istihdamın yalnızca yönelimini değil hali hazırda var olan hacmini de etkileyebildiği bir ekonomidir. Ancak geleceğe dair değişen fikirlerin etkisi altında şimdinin ekonomik davranışını analiz yöntemimiz arz ve talep arasındaki etkileşime bağlı bir yöntemdir ve bu yolla temel değer teorimizle bağlantı kurulabilir. Biz özel bir durum olarak aşına olduğumuz klasik teoriyi de içeren, ancak daha genel bir teoriye varmaktayız" (Keynes, 2018, s. VI-VII). Dolayısıyla paranın reel değişkenler üzerinde hiçbir etkisi olmayan bir kavram olarak görülmesi temelden reddedilmiştir.

Aynı zamanda, onun analizinde devlet, sadece tam kamusal mal ve hizmet üreten ve ekonomide hiçbir düzenleyici rolü olmayan bir mekanizma olarak algılanmaz. Fakat bu roller Keynes'in deyimiyle bir devlet sosyalizminde olduğu gibi de değildir; onun analizinde devlete çeşitli misyonlar yüklenir ve bu misyonların ne olması gerektiği de -aşağıda kısaca anlatılacağı üzere- yine Keynes'in analizinden hareketle ortaya çıkar. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda var, Keynes'e göre Klasik teori yalnızca özel bir hale yani tam istihdama uygulanabilir bir teoridir ve bu teori "bireysel endüstri ve kaynakların belirli bir hacminin istihdamından meydana gelen ürünlerin dağılımı teorisi olarak alındığı takdirde" (Keynes, 1980, s.358) iktisadi düşünce için bir katkı sağlayabilir. Halbuki Keynes'in analizi aslında eksik istihdamın hakim olduğu iktisadi işleyişin geneline uygulanabilir olma iddiasındadır,

o nedenle eserinin adı; "İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi"dir (Keynes, 1980, s.1). Aslında amacı, toplam üretimi ve istihdamı neyin belirlediğini anlamaktır ki Stewart'ın (1980) da söylediği gibi, üretim ve istihdam birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış iki kavram değildir (s. 71). Bununla birlikte, Keynes'in istihdama gösterdiği ihtimam tarihsel süreç içerisinde anlamlıdır. Keynes 1929 buhranının tüm yıkıcı etkilerini görmüştür ve Snowdon ve Vane'in (2012) Skidelsky'den (1992) aktardıkları üzere Batı medeniyetinin "ekonomik çöküşün yol açacağı barbarlığı" tehdidi altında olduğunu düşünür (s. 49). Hobsbawm'nın (2013) verileriyle açıklarsak, kapitalist merkez ülkelerde işsizliğin ortalama yüzde 30'un altına hiç düşmediği 1930'lu yılların başında (s. 122), totaliter rejimlerin yükselme eğilimini görmek çok da zor olmasa gerektir¹. Buradan bakıldığında Genel Teori her ne kadar klasik teorinin "postulat"larına cevap niteliği ve ayrı bir üretim ve istihdam teorisi ortaya koysa da, diğer bir amacı da kapitalist üretim ilişkilerini ve bunun yarattığı üst yapıyı totalitarizmden koruyacak bir sistemin teorisini ortaya koymaktır.

Çalışmada Keynes'in (1980) "Genel Teori"si, onun yatırım analizi üzerinden ele alınacaktır. İlk etapta faiz oranının belirlenmesi süreci ele alınacaktır. Sonrasında ise, "Sermayenin Marjinal Etkinliği" kavramı üzerinden yatırım bahsi, uzun vadeli tahmin ile çevrim tartışmaları detaylandırılarak ele alınacaktır. Son kısımda ise Keynes'in kendi dinamiklerine bırakıldığında sürdürülemediğini gördüğü kapitalizmin sorunlarına karşı çözüm önerileri tartışılacaktır. Bu çalışmanın amacı Keynesyen teoriden hareketle, yatırımı ve bunun hacminde belirleyici olan süreçleri, bu bağlamda para politikası ve bunun sınırlarını, örgütlenmiş piyasaların önemini ve yarattıkları kırılğanlığı analiz etmektir.

Keynesyen İktisadın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri

Keynesyen analiz nasıl ortaya çıkmıştır? Bunun detaylı bir açıklamasına girişmek için, Genel Teori'nin toparlayıcı bir alt başlığı olarak "Genel İstihdam Teorisinin Yeni Sunuluşu"na bakmak yerinde olacaktır. Keynes'in analizinde bağımsız değişkenler; tüketim eğilimi, sermayenin marjinal etkinlik eğrisi ve faiz oranı iken bağımlı değişkenler ise istihdam hacmi ve ücret birimleriyle ölçülmüş milli gelirdir. (Keynes, 1980, s. 256). Fakat bu belirlenim, daha da geriye götürülmektedir. Öyle ki; ilk etapta üç psikolojik faktör devreye girecektir; bunlar; psikolojik tüketim eğilimi, likidite tercihi ve sermayenin marjinal etkinliğidir. Özellikle son ikisi, Keynes'in analizindeki anahtar kavramlar olarak beklenti ve belirsizlikle ilişkilidir ve bunları güdüleyen insan psikolojisidir. İkinci anahtar kavram; istihdam edenler ve edilenler arasındaki ücret mütabakatlarıdır ki; bunun varlığı, klasiklerin iddia ettiği emek piyasasını kendiliğinden temizleyecek bir ücret esnekliğinin reddiyesini vaaz eder. Üçüncü anahtar kavram ise, Merkez Bankasının belirlediği para arzıdır (Keynes, 1980, s.258). Burada varılmaya çalışılan yer aslında efektif talep düzeyinin neyin belirle-

1 1929 Büyük Buhranı'nın en yoğun hissedildiği 1932-1933 yıllarında Almanya'da işçilerin yüzde 44'ü işini kaybetmiştir ki bu Avrupadaki en yüksek orandır (Hobsbawm, 2013, s. 122). Aynı yıl Almanya'da Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidara gelir.

diğini bulmaktır. Bu nedenle, ilk etapta Keynes'in analizinde efektif talep düzeyinin ne olduğunu tanımlamak, bağımsız ve bağımlı değişkenlerin açıklanmasında gerekli olacaktır.

Efektif talebe giden yolda Keynes öncelikle toplam arz ve toplam talep fonksiyonlarını tanımlamaktadır. N kimsenin istihdamı tarafından belirlenen, üretim hacminin toplam arz fonksiyonu $Z = f(N)$ ile girişimcinin N kişinin istihdamıyla beklediği kazanç olarak ifade edilen talep fonksiyonu $D = f(N)$ kesiştikleri nokta girişimcinin kar tahmini en yüksek düzeyde olacaktır, işte bu efektif talep düzeyi olacaktır (s. 24). Biraz ilerde efektif talep "D1 toplumun tüketim için kazanması beklenen tutar ile D2 yeni yatırıma ayrılması beklenen tutar"ın toplamı olarak belirlenir yani; "D1 + D2 = D = f(N)" dir (s. 28). Buradaki N istihdam düzeyi dönem başı (ex-ante) bir istihdam düzeyidir. Beklenen (ex-ante) tutarla, gerçekleşen (ex-post) tutar arasındaki fark aslında beklenti-değer teorisinin özüdür ve kapitalizmin istikrarsız eğilimin temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Burada gerçekleşen tutar dönem sonu istihdam düzeyinin ve üretim düzeyinin belirleyicisidir. Bu durumda analizi basitleştirmek için şu söylenebilir, efektif talep (E) tüketim düzeyi (C) ve yatırım düzeyi (I)'nın toplamıdır yani $E = C + I$. Şimdi bunu belirleyen bağımsız değişkenlerin analizi yapılabilir.

Faiz Oranının Belirlenmesi

İlk etapta yatırımın belirleyicilerinden biri olarak faiz haddinden bahsedilmelidir ki, bu aslında Keynesyen iktisatta paranın önemini göstermesi açısından çok önemlidir. Keynesyen analizde faiz oranı aslında parasal bir olgudur. Bu anlamda ilk olarak Keynes'te faizin ne olmadığını belirlemek gerekir; faiz "yatırım yapacak kaynakların talebi ile hemen tüketimde bulunmaktan kaçınanların eğilimini denkleştirmeye yarayan bir fiyat değildir" (Keynes, 1980, s. 170). Dolayısıyla, faiz oranı klasiklerin iddia ettiği üzere ödünç verilebilir fonlar piyasasında yatırım-tasarruf eşitliğinde belirlenmez (s. 170). Keynes buraya nasıl vardığını açıklamak için öncelikle kişinin tasarruflarını nakit para olarak tutmasının -geçmişte olduğu düzeyde tasarruf yapsa dahi- kendisine bir faiz getirmeyeceğini belirtir. Öte yandan bu kavrayış üzerinden faiz oranının tanımı söz konusu oranın parayı likit olarak tutmaktan vazgeçmenin ödülü olduğudur. Çünkü "Faiz oranı bir miktar para ile borç karşılığı olarak o para üzerindeki kontrolden belirli bir süre için vazgeçme sayesinde elde edilecek olan arasındaki ters orantıdır" (Keynes, 2018, 146-147). Bu anlamda likiditeden vazgeçmenin ödülü olarak faiz oranı, parayı ellerinde bulunduranların bu parayı başkalarına devretmekteki "sınırlılık derecesinin ölçüsüdür" (Keynes, 1980, s. 170). Faizi belirleyen para arzı ve para talebidir (Snowdon ve Vane, 2012, s. 55). Özellikle para talebi analizi Keynes'in beklenti-değer teorisine ilişkin önemli bir görünüm arz eder.

İlk olarak para arzına bakalım, Stewart'ın (1980) dediği gibi para arzının belirlenmesi kolaydır (s.83). Piyasadaki para miktarının belirlenmesi esasen Merkez Bankalarının kararıdır. Merkez Bankaları, açık piyasa işlemleriyle, bankaların ellerindeki likit yedeklerini, açtıkları kredi miktarlarını ve piyasada serbest dolanan para miktarını etkiler (s. 83). Dolayısıyla para arzı Merkez Bankalarının tasarrufundadır.

Keynesyen para talebi ise çok daha karmaşık bir konudur. Basitçe para talebi likidite tercihinden başka bir şey değildir. Bu noktada Stewart (1980) şunu sorar; “İnsanlar servetlerini sanayi hisseleri, devlet bonoları ya da gerçek verimliliği olan banka aktiflerinin yerine nakit biçiminde (yani, hiçbir faiz getirmeyen nakit para ya da banka parası biçiminde) tutmayı neden isterler” (s. 83)? Keynes bu soruya cevap verebilmek için -kendisinden önce de bilinen- parayı nakit olarak tutmanın iki biçimine yani işlem amaçlı tutulmasına ve servet saklama amaçlı olarak tutulmasına değinir (Keynes, 1980, s. 171). İşlem amaçlı ya da başka bir deyişle ticari muameleler için para tutma faiz gelirinden vazgeçme kararı için anlaşılır olabilir ancak asıl sorunun neden servet saklama aracı olarak tutulduğuna ilişkindir. İşte bu noktada Keynesyen teorinin kilit kavramı olarak belirsizlik karşımıza çıkar; insanlar bugünkü faiz oranından hareketle gelecekte bu oranın nasıl değişeceğine ilişkin bir kestirim yapamazlar. “Eğer faiz rayicinin gelecekteki bütün değerleri önceden kesinlikle bilinmiş olsaydı, bunları çeşitli vadeli faiz rayiçlerinin şimdiki değerlerine bağlamak mümkün olabilir ve bunlar geleceğin faiz rayiçlerinin bilinen değerleriyle bağdaştırılırdı” (s. 172). Dolayısıyla insanlar faiz oranının şimdiki değeri pozitifse ve faiz oranının gelecekte nasıl değişeceğini bilirlerse likidite tercihinden ziyade uzun vadeli bir borçlanma aracı satın almayı tercih eder (s. 172). Ancak gelecekte oluşacak faiz oranlarına dair hiçbir öngörü mümkün değilse ve vadeden önce bir likidite ihtiyacı açığa çıkarsa, kişinin uzun vadeli borçlanma aracı satın alması ve bunu nakde çevirmesi, nakit olarak elde tutmasına nazaran zarar etmesine neden olabilir (Keynes, 2018, s. 148). Özetle; kapitalizmin borç ilişkilerine dayanan yapısı ve tüm bu ilişkilere dayanan örgütlenmiş piyasaların varlığı söz konusuysen faiz oranının belirsizliği likidite tercihinin beraberinde getirir (Keynes, 1980, s. 172). Bu anlamda likidite tercihi gelecekteki faiz oranı ve menkulleşmiş alacakların işlem gördüğü borsalardaki belirsizlik ve risk dünyasının zorunlu bir ürünüdür. Aşağıda görüleceği üzere nasıl ki sermayenin marjinal etkinliğinin belirleyicisi analize dayanan akla yatkın fikirler bütününden ziyade “kitle psikolojisi tarafından belirlenen piyasa değerlendirmesi” ise aynı kitlesel psikolojinin şekillendirdiği gelecekteki faiz oranı tahminleri likidite tercihinin belirleyicidir (s. 173). Keynes süreci şu şekilde açar; bir kişi gelecekteki faiz oranına ilişkin piyasadaki kanaatten daha yüksek bir faiz oranı beklentisindeyse likit parasını olduğu gibi elde tutmayı tercih edecektir ya da onun faiz oranı tahmini piyasanınkiyle uyuyorsa “uzun vadeli tahvil satın almak için kısa vade ile ödünç para alacaktır” (s. 173). Sonuçta “Piyasa fiyatı “ayların” satışları ile “boğaların” satın alımlarının dengeye geldiği noktada oluşacaktır” (Keynes, 2018, s. 149).

Bu noktada Keynes likidite tercihinin üç güdüsünü tanımlamaktadır (1980). İlk güdü işlem amaçlı para talebidir ki piyasadaki realizasyon sürecinde mal ve hizmet alımında kullanılır (s. 173). İkinci güdü, ihtiyat amaçlı para talebidir ve “düşünülmemiş giderleri karşılayabilmek ya da avantajlı alımları yapabilmek” (s. 203) amaçlıdır. Asıl önemli olan güdü spekülasyon güdüsüdür. Paranın reel değişkenler üzerindeki etkisini en çok açıklayan güdü budur. Spekülasyon amaçlı para talebi faizin azalan bir fonksiyonudur ve birer psikolojik güdü olarak faizin nasıl değişeceğine ilişkin toplumsal beklenti ile daha önce nasıl değiştiğine ilişkin deneyimler tarafından belirlenir. Keynesyen analizinin önemi likidite

tercihinin bu üç farklı motivasyonunda üçüncüye verilen ağırlığın tamamen örgütlenmiş piyasaların varlığına göre belirlenmesidir. Başka bir deyişle örgütlenmiş piyasaların gelişkinlik düzeyi ile spekülasyon güdüyle para talebindeki dalgalanmalar arasında doğrudan ilişki vardır (s. 174). Bu anlamda Minsky'nin (2013) söylediği gibi Keynesyen iktisadın "en temel yönü finansal güçlerin -Wall Street olarak nitelendirilebilir- üretim ve tüketimle etkileşim içinde üretim, istihdam ve fiyatları nasıl belirlediğinin derin bir analizidir" (s. 100).

Bunun reel ekonomiyle olan ilişkisi -kabaca- şöyle kurulur; eğer faiz oranı yüksekse ve ileride bunun düşeceği beklentisi söz konusuysa para sahipleri paralarını girişimcilere ödünç verebilir ya da kişiler paralarını üretken sermayeye dönüştürmektense, paralarını finansal aktif satın almak için kullanabilirler ve para talebi azalır. Bunun tersi de geçerlidir. Faiz oranı düştüğünde gelecekte bunun artacağı beklentisi söz konusu olur. Zira Keynesyen analizde faiz oranı azalma yönünde katıdır, deneyimler faiz oranının belli bir düzeyin altına düşmeyeceğini göstermektedir. Bu durumda para talebi artacaktır ve para sahibi girişimi finanse etmeye çok daha az hevesli olacaktır. Ancak gerçekte süreçler bu kadar mekanik işlemeyebilir; örgütlenmiş piyasalar yani basitçe borsalar söz konusu olduğunda, belirsizliğin varlığı ile kesinlikle rasyonel olmak zorunda olmayan -ki çoğunlukla da rasyonel olmayan- kitlesel davranış "cinnet, panik ve çöküş" (Kindleberger, 2004) döngülerini tüm finansal tarih boyunca yaratmıştır.

Merkez Bankaları para miktarını değiştirerek faizler üzerinde etkide bulunabilirler ama faiz oranının yatırım düzeyini etkileyecek biçimde açığa çıkması aynı zamanda ekonomik birimlerin likidite tercihine bağlı olarak değişecektir ve burada bütün meselenin indirgendiği öz, belirsizlik ve geleceğe ilişkin beklentilerdir. Sonuç olarak; yatırımın finansmanı sorunu kapitalizmin en önemli sorunuysa ve burada belirleyici olan faiz oranı ise, bu oranın belirlenmesi noktasında, psikolojik güdülerin, güvensizliklerin ve geleceğe ilişkin belirsizliğin hakim olduğu bir para talebi, faiz oranının kendisini de psikolojik bir olgu haline getirir. Bu da yatırım düzeyinin dengesizleşmesi kanalıyla, ekonomiyi istikrarsız bir hale getirir.

Tüketim, Yatırım ve Etkif Talep

Keynesyen analizin bağımsız değişkenlerinden likidite tercihinin görmüş bulunmaktayız. Şimdi diğer iki bağımsız değişken -marjinal tüketim eğilimi ve sermayenin marjinal etkinliği- analiz edilecektir. Tüketim ile başlanabilir.

Keynes'e (1980) göre tüketim çok önemlidir; çünkü "sermaye başlı başına bir varlık teşkil etmez ve tüketimden ayrı olarak bir anlam taşımaz" (s. 107) ve "tüketim (...) bütün ekonomik faaliyetin tek amacı ve biricik koşuludur" (s. 105). Bu gerçekten böyledir, zira Marksist perspektiften de bakılacak olursa, tüketimin olmaması demek sermayenin değerlendirilen değer sıfatını yitirmesi ve artığın realize olamaması demektir².

2 Detay için bkz. Marx, K. (2016).

Keynesyen analizde tüketim gelire bağlıdır ve bunun artan bir fonksiyonudur. Gelirin tüketimden arta kalan kısmı da tasarruftur. Bu tüketim düzeyinin belirlenmesinde toplumsal bir temel yasa vardır ve bu yasaya göre kişilerin gelir artışlarını tüketim artışları takip etse de tüketim gelirden daha az artar. Bu durumda gelir artışı dRs ve tüketim artışı dCs ise; 0 ile 1 arasında olan bir dCs/dRs oranı aynı zamanda marjinal tüketim eğilimini yani bir diğer bağımsız değişkeni tanımlar. Bu oran aslında yatırım çarpanına giden yolu açar çünkü "üretim gelecekteki artışının tüketim ve yatırım arasında nasıl paylaşılacağını gösterir" (Keynes, 1980: 116).

Bunu daha açıklayıcı hale getirebilmek için, Snowdon ve Vane'in (2012) çalışmasındaki gösterimle Genel Teorideki gösterim birleştirilebilir. Otonom tüketim sabit tutulur ve sadece gelince uyarılmış tüketim söz konusu edilirse, $c=dCs/dRs$ olmak üzere $C=c.Rs$ olacaktır. Bu durumda $dRs = dCs + dIs$ ise (Keynes, 1980, s. 116); bunu şu şekilde yazmakta bir sakınca yoktur; $dRs = dcRs + dIs$. Marjinal tüketim eğiliminin kolayca değişmediği varsayımı altında $dRs - dcRs = dIs$ olmaktadır. Bu durumda; $dRs.(1-c) = dIs$ ve $dRs = 1/(1-c) . dIs$ elde edilir. İşte $1/(1-c)$ çarpanıdır, bir yatırım artışının geliri ne ölçüde etkilediğini gösterir ve "k" ile gösterilir. Bu neden önemlidir? Eğer marjinal tüketim eğilimi 1'e yakınsayacak derecede yüksekse, daha küçük bir yatırım artışı ekonomiyi tam istihdama taşır. Ters bir durumda yatırım yetersizliği istihdam yetersizliğini de beraberinde getirecektir. Bunun sonucu olarak "Birinci durumda irade dışı işsizlik kolayca tedavi edilebilecek bir hastalıktır, fakat kendi haline bırakılırsa şiddetle ciddileşmeye elverişlidir. İkinci halde istihdam daha az kararsız olabilir, fakat zayıf bir düzeyde yerleşmeye eğilimli hale gelir ve hiçbir tedaviyi kabul etmez duruma girer" (s. 120). Özetle Keynes'te çarpan beklentileri uyumlu hale getiren bir miktar intibak mekanizmasıdır (Akyüz, 1977).

Şimdi tüm bu anlatılanlar veriyken, efektif talebin en önemli belirleyicisi olan yatırımın irdelenmesine geçilebilir. Keynesyen analiz takip edildiğinde, yatırım düzeyinin belirlenmesinde beklentilerin ve psikolojik güdülerin çok önemli olduğu görülür, zira Merkez Bankasının belirlediği para arzının yanı sıra psikolojik bir güdü olan likidite tercihinin belirlediği faiz oranı ile yine beklentilerle ilişkili sermayenin marjinal etkenliği yatırımı birlikte belirler. Bu noktada sonucu bağımsız değişken olarak sermayenin marjinal etkinliği açıklanmalıdır. Keynes (1980) süreci şöyle anlatır; bir kimse bir yatırım ya da sermaye mali satın aldığı anda sermayenin ömrü boyunca ürettiğinin satışından elde etmeyi umduğu seri halindeki gelirler ile bu üretim nedeniyle katlandığı cari giderler arasındaki farkı da elde etmiş olur. İşte buna yatırımın umunla randımanı denir ve yıllık seriler halinde $Q1, Q2, \dots, Qn$ ile gösterilir (s.135). Bu ortaya çıktığında sermayenin arz fiyatı da ortaya çıkacaktır. Fakat bu arz fiyatı bu tarz sermayenin satın alınabileceği piyasa fiyatı değildir. Aksine fabrikatörü bu sermayenin ek bir birimini kendisinin üretmesi için ikna eden fiyattır, ki buna yerine koyma maliyeti (replacement cost) de denir. İşte sermayenin marjinal etkinliği, sermayenin umulan randımanı ile arz fiyatı arasındaki ilişkiyi ifade eder. Daha açıkça ifade edilirse, sermayenin marjinal etkinliği, sermayeden elde edilmesi beklenen yıllık seriler halindeki randımanın bugünkü değeriyle sermayenin arz fiyatını birbirine eşitleyen iskonto oranıdır (Keynes, 2018, s. 119).

Keynes'e göre yatırım arttıkça sermayenin marjinal etkinliği azalır. Bunun iki nedeni vardır; ilk etapta yatırım sermayenin arzını arttırmak olduğundan, bu artış sermayenin umulan randımanını azaltır. Aynı zamanda bu arzı arttırmak için gerekli kaynakları elde etmeye yönelik rekabet arz fiyatını yükseltir ve bunun sonucunda sermayenin marjinal etkinliği azalır. Bu ters yönlü ilişki, her farklı sermaye türü için çizilecek sermayenin marjinal etkinlik şedülünü aynı zamanda yatırım talep şedülüne çevirir (Keynes, 2010, s. 124).

Sonuç olarak; yatırım hacmi, sermayenin marjinal etkinliği ve faiz oranı arasındaki ilişki üzerinden belirlenir. Ödünç almanın maliyeti olarak faiz oranı (Stewart, 1980, s. 84) sermayenin marjinal etkinliğinde büyüksse yatırım azalacaktır, zira yatırımcı borç isteme noktasında gönülsüz ya da borca ihtiyaç duymuyorsa bile parasını başka bir finansal aktife yatırma kararında bulunabilir ve vice versa. Bu noktada Keynes, faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliğinin ilişkisine dair tarihsel bir analiz sunar. Bu analiz aslında iktisatçılar için anlaşılır olan ancak iktisatçı olmayanlar için karmaşık görünebilecek Keynesyen modelin nasıl üretildiğini 19. Yüzyıl'dan 20. Yüzyıl'a kapitalizmin dönüşümü üzerinden gösterir. Yukarıdaki modelin yine Keynes'ten hareketle somutlaştırılması için bu analizin eleştirel bir sunumuna girişmek faydalı olacaktır.

Kendisi belirtmese de Keynes'in 19. Yüzyıl tasviri kapitalist merkezler üzerine yapılmıştır. Bu tasvire göre, teknik gelişmeler ve icatlar, "yeni alanların açılması", nüfus artışı, 10 yıllık periyotlarla ortaya çıkan savaşlar ve tüketim eğilimi vs gibi eğilimler para sermayeyi elinde tutanların "psikolojik olarak" kabul edebileceği faiz oranı ile "tatmin edici istihdam düzeyi sağlayan" sermayenin marjinal etkinliğinin birlikte var olmasını sağlamıştır (Keynes, 2010, s. 262). Yine bu dönemle ilgili Keynes'in önemli bir vurgusu da bireysel işverenlerin örgütlülüğü ve bunun ücretlerin "üretim etkinliğinden hızlı yükselmesini" engellemesidir. Ortalama istihdam tam istihdam düzeyinin altında olmakla birlikte işsizlik kapitalist ülkeleri -Keynes'in deyişiyle- bir "devrimci değişiklik" tehdit edebilir durumda değildir (s. 263). 19. Yüzyıl'daki birçok önemli süreci atlamış olmakla birlikte -ki Keynes'in amacı bir 19. Yüzyıl tarihi yazmak değildir- bu tasvir Keynes'in amaçları açısından yeterlidir. Döneme dair yazın Keynes'in anlatısını da doğrular. Hobsbawm'ın (2012) verdiği tarihle 1780'lerden itibaren başlayan sanayi devrimi, bir taraftan İngiltere'yi dünyanın atölyesi haline getirirken teknik gelişmenin Kıta Avrupa'sına yayılması da tüm 19. Yüzyıl boyunca tedricen söz konusu olmuştur. Yine Hobsbawm'dan hareket edersek 19. Yüzyıl dünyası nüfusun katlanarak arttığı bir dönemdir. Bununla birlikte ücretlerin baskılanabilmesini mümkün kılan, Marksist analizde kullanıldığı biçimiyle her zaman bir "yedek sanayi ordusunun" bulunmasıdır. Ancak asıl önemli olan "bir devrimci değişiklik" riskinin 1840'larda İngiltere'de "Çartist Hareket" in ezilmesiyle, Fransa'da ise proletaryanın 1848 Haziran mücadelesinin yenilgisiyle büyük ölçüde durdurulmuş olmasıdır. Bu da aslında Keynes'in anladığı anlamda bireysel işverenlerin örgütlülüğü ile değil, finansal ve sınai sermaye çevrelerinin eşgüdümü ve devletin onların çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, yani zor aygıtını etkin kullanması sayesinde mümkün olmuştur. Keynes 20. Yüzyıl'a geldiğinde ise şöyle bir tespitte bulunur; "Birçok nedenle, bugün ve gelecekte sermayenin marjinal etkinliği şedülü, 19. Yüzyıl'da olduğundan çok daha düşüktür" (s. 263).

Aslında bu “birçok nedenden” biri Keynes’in 19. Yüzyıl tasvirinin bir unsuruyla ilgilidir; “yeni alanların açılması” bu yeni alanlar için rekabeti beraberinde getirecek -Keynes’in de işaret ettiği- 19. Yüzyılın periyodik savaşları yerini 20. Yüzyıl’da “topyekun savaşa” (Hobsbawm, 2013, s. 25) yani 1. Dünya Savaşı’na bırakacaktır. Bunu takip eden “Büyük Buhran” sermayenin marjinal etkinliği şedülündeki düşüşün bir diğer nedeni olarak düşünülebilir. Buradan hareketle Keynes’e göre 20. Yüzyıl’ın sorunu sermayenin marjinal etkinliğinin düşüşüne faiz oranının uyarlanması gerekliliği ancak bunun para sermayeyi elinde tutanlarca kabul edilmesinin imkansızlaşmasıdır. “Günümüz ekonomisinin bu zamana kadar ki ve belki de gelecekteki en istikrarlı ve en zor unsuru, servet sahiplerinin çoğunluğunca kabul edilebilecek minimum faiz oranıdır” (Keynes, 2010, s. 263). Ekonomiyi tatmin edici bir istihdam düzeyine taşıyacak uygun bir sermayenin marjinal etkinliği-faiz oranı bileşenine ulaşmak için para miktarı üzerindeki manipülasyonlar da yeterli olmayacaktır (s. 263). Burada da sorun Keynes’in bütün teorisinin indirgendiği öze yani belirsizliğe geri döner; belirsizlik sermayenin marjinal etkinlik şedülüne aşağı yönlü faiz oranına ise yukarı yönlü baskı yapacaktır. Hem borç alanı hem de borç vereni belirsizliğin getirdiği risklerden ve olası kayıplardan koruyacak teliflerin belirli bir istihdam düzeyini sürdürmek için yapılması gerekir (s. 263). Dolayısıyla faize toplumsal psikolojinin üzerindeki belirleniminden ayrı olarak bir kural olarak belirlenen ve ekonominin konjonktüründen bağımsız bir fiyat olarak da bakılabilir. Bu anlamda gelişmekte olan ekonomilerde servetin bir unsuru olarak toprak ve bunun özel mülkiyetinin getirdiği ipotek faizi sermayenin marjinal etkinliğinin aşmakta zorlandığı yatırım boğucu bir fiyatken gelişmiş ekonomilerin borsa ve para piyasalarında belirlenen faiz de yatırımı frenleyebilmektedir. Tüm bunlar veriyken sermayenin marjinal etkinliğinde içerilen umma hali nasıl oluştuğu sorusunu sormak gerekir. Bu soruya verilecek cevap Keynesyen kriz teorisine doğru giden yolu açmaktadır.

Uzun Vadeli Tahmin Hali

Ercan’ın (2005) Rouseas’dan (1986) aktardığı üzere “Belirsizlikler dünyası ve tarihsel zamanda kararlar ex-ante sonuçlar ex-posttur” (s. 180). Keynes’in analizi tam da buna dayanmaktadır. Genelde sorun kararlar ve sonuçlar arasındaki farklılıktır ve krize giden yol burada yatmaktadır. O halde beklenti bugüne bakarak geleceğe ilişkin yatırımcı kararının dışavurumudur ki Keynes’in dediği gibi (1980) geçmişteki beklentilerin de bugünün beklentilerine etki ettiği kümülatif bir karar mekanizmasından söz edebiliriz (s. 48).

Bunu biraz daha detaylandırmak için öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; Keynes beklentiyi kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu beklentilerden ilki günlük üretim hacmine ilişkinken diğeri yatırımın hacmini belirleyecektir. Şöyle ki kısa vadeli tahmin girişimcinin mallarını sattıktan sonra elde etmeyi umduğu fiyata ilişkindir. Uzun vadeli tahmin ise, girişimcinin mevcut sermaye donatımına katmak üzere, satın aldığı ya da ürettiği malların -yani üretilmiş üretim araçlarının- gelecekte yaratacağı gelirlerin yatırımcı tarafından umulan parasal tutarlarıyla ilgilidir (s. 44-45). Burada kısa vadeli tahminin dolaylı oluşuna ilişkin vurgu şudur ki, Keynes’e göre satışla ilgili tahminler geleceğe ilişkin tahminleri beslediği ölçüde istihdamı etkileyecektir.

Tahminin yarattığı güven hali aslında yatırım kararının en önemli belirleyicisidir ve Keynes'den önceki iktisatçılar tarafından ihmal edilmiştir. Keynes'e göre güven hali ile sermayenin marjinal etkinlik eğrisi yatırımı etkileyen iki farklı etken değil, aksine bu eğri üzerinde kurucu faktör olması nazarıyla esasen yatırımın talep eğrisi gibi de değerlendirilebilir (s. 150). Bununla bağlantılı olarak emek-değer teorisinde zorunlu emek zamanının toplumsal olması gibi beklenti değer teorisinde de beklenti toplumsaldır. Bu özellikle borsa plasmanında çok açık bir biçimde görülür. Keynes bunu gazeteler tarafından yapılan güzellik yarışmalarında en güzel fotoğrafı toplumsal ortalamanın seçmesi üzerinden örneklendirir (s. 158), bir plasman kararı da esasen bu şekilde alınır. Dolayısıyla beklenti diğerlerinin beklentileriyle beslenir, ekonominin geleceğine ilişkin beklenti toplumsal olarak olumluysa, geleceğe güven kanalıyla sermayenin marjinal etkinliği artar ve vice versa.

Ayrıca, yatırımcı için rasyonel inanç noktasında hiçbir temel olmadığına, yatırımcı davranışı "hayvansal içgüdü ve gelenekler" gibi psikolojik ve kesinlikle rasyonel olmayan güçler tarafından yönetilir (Baddeley, 1991,s. 201). Yatırımcının geleceğe ilişkin güveni çoğu kez matematiksel analizlerle doğrulanmaz ya da bunun sonucunda oluşmaz. Beklenen randımanı uzun bir vadeden sonra elde edilebilecek girişim çoğu kez "kendiliğinden meydana gelen bir iyimserlikten" ve "hiçbir şey yapmamaktansa bir şey yapmaktan" ortaya çıkar ve girişimciye "sağlam bir insanın ölümü unutmaması gibi" bir gün başarısız olma olasılığını unutturur (Keynes,1980, s.163-164).

Parasal ve reel ekonominin birbirinden ayrılmadığı bu belirsizlik dünyasında; ilk etapta güvenle desteklenmiş girişim, "bugünü geleceğe taşımaya elverişli para" (s.311) kanalıyla başlar. Fakat başlangıçtaki paranın gelecekte daha fazla para yaratması gerekir. Bu gerekliliğin gerçekleşmesine ilişkin bir güven hali söz konusudur. Fakat burada iki sorun vardır; bunlar "umulan randımanları değerlendirmede faydalanmaya mecbur olduğumuz verilerin son derece güvenilmez bir nitelikte olması" ve "çok yılları kapsayan bir dönemden sonra fiilen meydana gelen bir yatırımın sonuçlarının başlangıçta yapılan bu tahmine nadiren uyum göstermesi"dir (s. 150-153). Yani yatırım amacını gerçekleştirilmeyebilir.

Fakat bu, insanın "tehlikeyi göze alma güdüsü" ve hızlı kazanç elde etme isteği söz konusu olduğunda basit bir detay olacaktır. Bu göze alma hali, her ne kadar kapitalizmin istikrarsızlık eğilimini arttırsa da bir taraftan da tekamül için şarttır. Zira Keynes'e göre insanlar daha fazla para kazanmak için değil salt gereksinimlere yönelik katı bir planlamayla yatırım kararı alsalardı, kapitalizm hem yıkıcı ama hem de yaratıcı gücüne ulaşamazdı.

Bu süreci besleyen iki etmen de şudur; sermayedarın tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve organize finans piyasalarının varlığı ki bunlar kapitalizmin kendi çelişkili yapısını daha da açığa çıkartan iki etmenddir. Keynes'e göre geçmişin risk alan ve girişimine mülkiyet bağıyla bağlı kapitalisti ortadan kalkmıştır. Bunun yerine artık egemen olan; sermayenin "mülkiyeti ile iradesi arasındaki ayrılığa" dayanan borsaların yapısıdır. "Değer borsasının yokluğunda bağlanmış yatırımları yeniden değerlendirmeye çalışmak için bir neden yoktur. Fakat Stock Exchange her gün için yatırımların büyük bir kısmını yeniden değerlendirir ve her bireye (genellikle topluluğa değil) girişimlerini sık sık gözden geçirme fırsatı

verir (...) Her ne kadar Stock Exchange'in günlük değerlemeleri eski sermayelerin bir bi-reyden ötekine geçmesini kolaylaştırmayı sağlasa da, cari yatırım tutarında kesin bir etki meydana getirmiş olur" (s. 152). Yani borsa artık yatırım hacminin bir belirleyicisi olarak var olmaktadır. Böylelikle bir firmanın kuruluş sürecine fiilen katılmadan onun menkul-leştirildiği noktada, ilgili finansal varlığı satın alıp bir tür rantiyeciye dönüşmek mümkündür. Bu, bir taraftan yatırım için kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir fakat öbür taraftan da sistemi kırılanlaştırmaktadır.

Keynes'e göre borsalar antlaşmaların güvenilir olduğu ve özellikle kısa vadede doğabi-lecek risklerden yatırımcıyı koruyan bir mekanizma olarak görünür (s. 154). Fakat burada yatırımın yönetimi borsa aracılığıyla yatırımcıdan ziyade işi piyasa psikolojisini tahmin etmek olan borsanın profesyonellerine spekülörlere bırakılmaktadır. Burada önemli olan bir yatırımın uzun dönemde yaratacağı gerçek randıman değil piyasanın ona biçeceği ran-dımına ilişkin spekülasyondur. Böylelikle, spekülörün yönlendirdiği borsalar sayesinde değerlerin reel değişiminden ayrı bir değişimi söz konudur ki bu aslında hayali sermaye³ üretiminden başka bir şey değildir. Spekülörler uzun vadeli yatırımın gerçek değerini he-saplamaktansa, yatırımı herkesten önce borsada değerlemenin peşindedirler; "Yatırımı temelli satın alan biri için yatırımın gerçekten ne olduğuyla değil de kitle psikolojisinin etkisi altında üç ay ya da bir yıl sonra piyasanın söz konusu yatırıma biçeceği değerle ilgilenirler" (Keynes, 1980, s. 139). Keynes bunu bir "zihni oyun" olarak açıklar; buradaki "oyun" "bir yatırımın uzun vadedeki getirisinden ziyade geleneksel değerlemeye dayalı birkaç aylık değeri tahmin etmeye dayanır ve ortalıkta profesyonelleri zengin etmek için dolanan saf-ların varlığını dahi gerektirmez. Profesyonellerin kendi arasında dahi oynanabilir" (Key-nes, 2018, s. 136). Ancak yine yazarın analojisiyle sandalye oyununda olduğu gibi müzik durduğunda birilerinin ayakta kalacağı bilinir fakat buna rağmen aynı oyun oynanmaya devam edecektir (Keynes, 2010, s. 139). Böylelikle piyasanın psikolojisini öngörme faaliyeti olarak spekülasyon, bir ömrü boyunca sermayenin randımanını tahmin faaliyeti olarak girişime galebe çalacaktır (Keynes, 1980, s. 160).

Aslında Keynes bu spekülasyonun her zaman çok da tehlikeli olmayabileceğini de vur-gular; "Spekülörler, girişimin istikrarlı akımı üzerinde oluşan zararsız baloncuklar kadar tehdit oluştururlar" (Keynes, 2018, s. 139). Ancak "girişimin kendisi bir spekülasyon gir-dabında baloncuk haline gelirse durum ciddileşir". Keynes bir ülkede sermayenin gelişi-minin bir kumarhane gibi hareket eden borsadaki faaliyetlerin "yan ürünü" (2018) haline gelmesiyle birlikte oradaki reel ekonomik faaliyetin borsadaki dalgalanmadan doğrudan etkileneneceğini, çöküşün ise tüm ekonomide bir çöküş yaratacağının farkındadır.

Sonuç olarak sermayenin gerçekte ne kadar devrettiği ya da etmediği göz önüne alın-maksızın, bu sermayeye borsada biçilen finansal değer ile sermayenin reel değeri arasın-daki uçurum büyüdükçe, yaratılan hayali sermaye bir balon yaratır ve bu balon bir şekilde

3 Buradaki "Hayali Sermaye" kavramı, Marx (2016) tarafından Kapital'in 3. Cildi'nin "Faiz Getiren Sermaye" bahsinde, gerçek sermayelerin, finansal piyasalarda onlardan tamamen bağımsız bir şekilde değerlendirilebilen menkulleşmiş biçimlerini kavramsallaştırmak için üretilmiştir (s. 480). Burada da bu anlamda kullanılmıştır.

patladığında, yerini irrasyonel bir iyimserlikten, bu sefer çok daha ciddi bir kötümserliğe bırakır. Bu borsada bir sorunun ya da sapmanın neticesinde değil, borsanın kendisi tarafından üretilmektedir. Gerçek sermayenin gelişimi örgütlenmiş piyasalardaki hayali sermayenin spekülatif gelişimine bağlandığı kertede, örgütlenmiş piyasanın çöküşü gerçek sermayeyi de değersizleştirecek, bu durum da sermayenin marjinal etkinliğini şedülünün düşüşü kanalıyla doğrudan yatırımın kendisinin çöküşü anlamına gelecektir. Keynes'in deyimiyle sürecin hastalıklı hale gelmesi budur. Buradan itibaren Keynesyen kriz tartışmalarına geçilebilir.

Çevrim ve Kriz

Keynes'in kriz analizi çevrimlerin incelenmesiyle başlar ve her çevrim sermayenin marjinal etkinliğindeki değişimle açıklanır. Çevrim yukarı yönlü hareketine başladığı zaman onu besleyen güçler de yoğunlaşır; fakat bu güçler de yerini karşıtları alana kadar tedricen zayıflamaya başlar, en yüksek düzeye ulaşılar sonrasında gerileyip yerlerini karşıt güçlere bırakırlar (Keynes, 1980, s. 330). Bu güvenin güvensizliğe, sermayenin marjinal etkinliğindeki artışın çöküşe, spekülasyon sonucu olan aşırı değerlenmenin değer kaybına dönüşmesidir. Buradan hareketle Keynes'in aslında diyalektik bir kriz kavrayışına ulaştığı görülür; “karşıtların birliği”, “nicel birikimin nitel dönüşüm yaratması” gibi diyalektiğin görüngüleri⁴ olarak görülen unsurlar bu kriz teorisinde doğrudan içerilir⁵. Kriz ise şöyle tanımlanır; “Kriz olayından şu demek ki, aşağıdaki bir hareketten yukarıdaki bir harekete geçiş sırasında genellikle görülemeyen, çoğu zaman şiddetli ve ani olarak meydana gelmekte olan bir olaydan söz etmek istiyoruz” (s. 330).

Keynes'in kriz tasviri şöyledir; yükselişin son evrelerinde, piyasadaki mal bolluğu, maliyet ve faiz oranının yüksekliği ile eş anlı olarak sermaye mallarının gelecekteki randımanlarıyla ilgili nedensiz bir iyimserlik bulunmaktadır (s.332). Borsa yapısı nedeniyle, insanların gerçek değerlerinden bihaber biçimde satın aldığı finansal varlıklar, spekülasyonun da etkisiyle değeri fazla şişmiş bir piyasa ve hayali sermaye stoğu yaratır. Balon patladığında oluşan hayal kırıklığı, piyasada ani bir çöküşü tetiklediği gibi, sermayenin marjinal etkinliğindeki düşüş ile belirsizlik ve ümitsizlik hali, likidite tercihinin de artmasıyla faiz oranını da arttırır. Hatta sermayenin marjinal etkinliği sermayenin niceliği ve üretim maliyetinin yanı sıra gelecekteki randımana dair beklentiler tarafından da belirlendiği için krizin yarattığı belirsizlik ortamı bunu daha da fazla düşürür (s. 331). Sermayenin marjinal etkinliğindeki düşüşle yüksek faiz oranlarının eş anlı varlığı sermayeyi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakır (s. 333). Sermayenin marjinal etkinliği güven kaybıyla birlikte öyle bir düşer ki faizi azaltmak dahi sermayenin marjinal etkinliğini eski düzeyine getirmeyebilir. “Eğer faiz oranında bir indirim kendiliğinden etkin bir çare ve çözüm olarak kendisini gösterebilseydi, para otoritesinin kontrolü altında, çok da uzun bir zaman aralığı geçmeden

4 Diyalektik üzerine verimli bir analiz için bkz. Thalheimer (2018).

5 Buradan hareketle Keynesyen iktisadın felsefi temelleri ve Marksist İktisatla paralellikleri üzerine yapılacak bir çalışmanın çok faydalı olabileceğini söylemek gerekir.

canlanma dinamiklerinin yaratılması mümkün olurdu” (Keynes, 2018, s. 282). Yani para politikalarıyla çöken yatırımcı psikolojisini yeniden toparlamak, sermayenin marjinal etkinliğini arttırmak ve yatırımı canlandırmak mümkün değildir. Özetle Keynes’de, krizlerin açıklanmasında asıl önemli olan, faizin yükselişi değil fakat sermayenin marjinal etkinliğinin ani düşüşüdür (Keynes, 1980, s.332). Tüm bunların sonucu finansal piyasalarda çöküş, çok hızlı bir değer kaybı, banka ve şirket iflasları ile ciddi oranlarda işsizliktir.

Sonuç Yerine: Keynes’in Önerileri

Keynes bunlara karşı ne önermektedir? Öneriler kısa ve uzun vadeli olmak üzere ikiye ayrılabilir. Kısa vadeli öneriler doğrudan krizin etkilerini hafifletmeye yönelik olacaktır. İlk kısa vadeli öneri, faizi sermayenin marjinal etkinliğinin altında, tam istihdama kadar tutabilme becerisidir. Keynes’ten önceki ana akım iktisatta yüksek faiz oranı tasarrufa yönlendirici bir araç olarak görülür, fakat Keynes’e göre tasarruftaki efektif tutar yatırım akımıyla belirlenecektir ve düşük düzeyde bir faiz yatırımı artırma yetisinde olacaktır (s. 399). İkinci bir öneri olarak Keynes “spekülasyonu vergilendirmekten” (s.162) bahsedecektir. Bu çelişkili bir çözüm önerisi olarak gözükmektedir zira spekülasyonu üreten borsanın kendisidir. Vergilendirme hayali sermayenin hacmini azaltsa bile, ortadan kaldırılabilmesi borsa ortadan kalkmadıkça mümkün olmayacaktır. Kaldı ki; bir egemen sınıf ittifakının tarihsel yansıması olarak modern devlet, bu vergilendirmenin nasıl yapılacağına yine sanayi ve finans burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda karar verecektir. Fakat Keynes’e göre “kötü yönlendirilmiş bir yatırım bile yatırımsızlıktan iyidir” ve borsa bir istikrarsızlık kaynağı olsa da yatırımı kolaylaştırıcı bir işlevi bulunduğundan varlığını sürdürmelidir.

Diğer bir öneri; tüketim kanalıyla efektif talebin canlandırılmasıdır. Burada Keynes’in önemli bir tespitine doğru yol alınabilir; bu, nominal ücretlerin neden sadece katı olduğu değil, aynı zamanda neden katı olması gerektiğine ilişkin vurgudur. Zira istihdam; “nominal ücret birimleriyle ölçülmüş efektif talep tutarına bağlıdır” (s. 271) ve bu noktada istihdamı artırma gereğiyle sözleşmelerle belirlenmiş nominal ücreti düşürme, aslında işçi sınıfının tüketimine ayrılan fonu da azaltmak ve sermayenin marjinal etkinliğinin düştüğü kriz koşullarında efektif talebi istenen düzeye çekememek anlamına gelir. Başka bir deyişle Keynesyen analizde ücretlerdeki azalma kısa dönemde sermayenin marjinal etkinliğini arttırsa dahi gelecekte bu durum efektif talebi olumsuz etkilemek suretiyle sermayenin marjinal etkinliğini düşürecektir.

Aslında burada varılan fikir, müdahaleci devlettir. Zira her şeyden önce; kapitalizmin en büyük iki sorunundan biri tam istihdama ulaşamaksa, diğeri adaletsiz gelir ve servet dağılımıdır (s. 396). Keynes’e göre tüketim eğilimini arttırmaya uygun olarak gelir dağılımında yapılacak bir değişiklik -ya da iyileştirme- sermaye gelişimini yani yatırımı da uyularak efektif talebe ve bu kanalla tam istihdama giden önemli bir yoldur ve bunu sağlayacak olan da kamu politikasıdır (s. 397). Yöntem ise basittir, veraset vergilerini arttırarak ve buradan gelecek vergi hasılasını gelirler ile tüketim üzerindeki vergileri azaltmak yönünde kullanarak tüketim eğilimini canlandırmak.

Keynes'in uzun vadeli önerisi ise devletin efektif talebin diğer ve en önemli kalemi yani yatırımlar üzerinde de düzenleyici olmasına dayanır, zira "yatırım cari akımını düzenleme işi sorunsuz bir biçimde özel girişime bırakılmaz" (s. 337). Fakat Keynes, devletin üretim araçları üzerindeki mülkiyeti üzerinden bir sosyalist sistem önermez. Devletin görevleri; bu araçların üretimi için gerekli kaynakların toplam hacminin belirlenmesi ve bunların kullanım hakkına tahsis edilen ödüllendirmenin temel oranının belirlenmesidir (s. 402). Aslında Keynes'in devleti sermayenin gelişim sürecinde temel bir özne olarak görmesinin nedeni sermayenin kıt oluşudur. Yazara göre nasıl ki toprak sahibi toprağın kıtlığından bir rant elde ediyorsa, sermayedar da sermayenin kıtlığından faiz elde etmektedir. Ancak toprağın kıtlığı açıklanabilirken sermayenin kıtlığı için görünürde hiçbir sebep yoktur (s. 400). Keynes'e göre girişimci kapitalistin karşısında bu kıtlıktan yararlanarak zengin olan rantiyeci dikilmiştir ve onu saf dışı etmek için sermayenin kıtlığını ortadan kaldırmak gerekir, bunun da yolu sermaye donatımını sürekli olarak arttırmaktan geçecektir. Böylece sermayenin artışı rantiyeciyi yok edecektir. Aslında bu anlamda Marx'la hem benzerler hem de ayrışır; zira Marx'a göre birikim -yani donatımı sürekli artırmak- kendi çelişkilerini de içerisinde taşıyacağından rantiyeciyi de kapitalisti de ortadan kaldıracaktır, fakat bunun olabilmesi için proletaryanın bir politik devrim yapması gerekir, aksi halde süreç bir krizden sonra yeniden başlayacaktır. Halbuki Keynes girişimci kapitalist ile rantiyeciyi ayırmakta, "Fabiancılık"a yakın bir çözüm önererek, rantiyecinin yok oluşunu bir devrime değil, sermayenin evrimsel gelişimine bağlamaktadır. İşte devlet tam da bu noktada yatırım teşvikini bir devlet politikası olarak belirleyerek, nesilden nesile "deneyimle" biçimlenecek politikalar kanalıyla yatırımı uyarmalıdır (s. 401). Çeşitli politika başarısızlığı riskleri olsa da devlet rantiyeciye karşı sermayenin kıtlığını azaltmak için -yukarıda bahsedilen- 19. Yüzyıl kapitalistinin bir benzerini, yani kendi işinin doğrudan faili, risk alan girişimci kapitalistini desteklemek zorundadır. Dolayısıyla Keynes'ten hareketle şu söylenebilir ki sermayenin kıtlığı sorunu devletin de özne olduğu bir süreçte çözülemediği sürece, işsizlik, enflasyon, yoksulluk ve kriz gibi sorunlarla mücadele toplumların kaderi haline gelecektir.

Devletin niçin para politikasının sınırlarının ötesinde, yatırım sürecine doğrudan bir aktör olarak katıldığıının belirlenmesi Keynesyen analizde önemlidir. Yazara göre para politikasının faiz oranını değiştirmek dışında bir etki yaratamayacağı açıkken devletin "geleceği görerek sermaye mallarının marjinal etkinliğini ve toplumun genel sosyal çıkarlarını ölçme" (Keynes, 2010, s. 145) yeteneğinin varlığı, yatırımın doğrudan örgütlenmesinde devleti sorumlu kılar. Bu durum aslında Keynesyen analizdeki bir gerilimi de açığa çıkarır. Belirli sınırlar dahilinde bir bireycilik özgürlüğün yegane koşulu olduğu gibi totalitarizmden toplumu koruyan bir sistemdir, ancak "tüketim eğilimi ve yatırımın uyarılması" görevini de devlete yüklemek bireyciliğin kendisine karşı bir politika önerisi olarak görünür (s. 321). Ancak yazara göre efektif talepteki bir çöküş, aslında totalitarizmin gelişmesine zemin hazırlayabilir, o nedenle Keynes'te devlet bizatihi birey için güçlendirilirmiş gibi algılanır. Aslında Keynes'in yaptığı örgütlenmiş piyasalarda kendi çıkarlarını kovalayan atomize bireylerin irrasyonel spekülatif eğilimlerine karşı girişimin koşullarını oluşturan ve onu spekülasyona karşı koruyan "raison d'état"ı yani devlet aklını merkeze almaktır.

Ancak bu devlet bireyi sönmülmendirmek için değil onu ekonomik çöküşün yaratacağı totalitarizmden korumak için vardır. Bu anlamda Neocleous'un (2014) Batı siyasal düşüncesini tarayarak yapmış olduğu devlet aklı analojisinin analizinde olduğu gibi, "bilen" ve "bilgi üreten" devlet (s. 86), Keynes'te bu sayede geleceği de öngörebilen ve yatırımın toplumsal örgütlenmesi noktasında sorumluluk alabilen bir iktidar kurumsallaşması olarak görünür.

Buradan hareketle Keynes'in 1930'ların başında yazdığı ve aslında onun bir tür ütopyası olan "Torunlarımızın Ekonomik Olanakları" isimli makalesine gelinebilir. Bu makalede Keynes (2012) iktisadi sorunu hayatta kalma mücadelesi olarak adlandırmaktadır. Fakat eğer önemli savaşlar çıkmazsa, nüfus artışı belli bir seviyede tutulabilirse, bilimin alanına giren meseleler bilime emanet edilebilirse ve üretim ile tüketim arasındaki marjın sonucu olarak birikim oranı kanalıyla birikim süreklileşebilirse, iktisadi sorun da aşılabacaktır (s. 25-30). Böylelikle hem servet sahibi olmanın önemi ortadan kalkacak hem de tercih çalışmadan ziyade boş zamana doğru yönlenecektir. Fakat bunun henüz zamanı gelmediği gibi bir devrimle de bu söz konusu olamayacaktır. "İyi olan yararlı olana tercih edilene" kadar, "yarını düşünmeden erdem ve bilgelik yolunda ilerleyene" kadar ve "zamanın daha verimli değerlendirilebileceği o güne" kadar "tamahkarlık ve tefecilik biraz daha tanrılarımız olmak zorunda. Çünkü yalnızca onlar bizi ekonomik zorunluluk tünelinden gün ışığına çıkarabilir" (s. 29).

Aslında Keynes'in bu gelecek tahayyülünde en önemli sorun, onun sermaye kavrayışında yatmaktadır. Sermayedarın kazancının kaynağı kıtlık olsa bile bu noktada asıl önemli olan, sermaye üzerindeki bireysel mülkiyet hakkıdır. Sermaye birikimi sürekli olarak artabilir fakat bu birikim esasen yoğunlaşarak ve merkezileşerek artmaktadır⁶. Bunun sonucu olarak da sermaye hareketinin ve birikiminin kendi içsel çelişkilerinden kaynaklı krizlerin de bir sonucu olarak, ortada çok sayıda kapitalistin yok oluşu ama az sayıda kapitalistin de güçlenişi, 19. Yüzyılın devrevi krizlerinden bugüne kadar çok net bir görüngü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla bağlantılı bir diğer sorun da 20. Yüzyıl dünyasında Keynes'in girişimci kapitalist ile asalak rantiyeci arasında keskin bir ayrıma gitmesidir. Bunların kendi aralarında -örneğin 19. Yüzyıl Fransa'sının 1848 devrimlerinde olduğu gibi⁷- bir çıkar çatışması olduğuna dair bir kanıt olmadığı gibi, sanayi sermayesi ile finansal sermaye arasındaki organik ilişkiler, kapitalistin rantiyeciye, rantiyecinin kapitaliste dönüşme olasılığını canlı tutmaktadır. Keynes'in kapitalizmi aşmaya yönelik bir hedefi olmadığından böyle bir ayrımı temellendirmekten ziyade buna ihtiyaç duyduğunu söylemek gerekir.

Bununla birlikte Keynes'in "paranın rolü", "belirsizlik", "güven", "sermayenin marjinal etkinliği", "borsa davranışı", "girişime galebe çalan spekülasyon" gibi çok önemli katkılarını ve kriz analizine kattığı kavrayışın büyüklüğünü ortaya koymak gerekir. Ayrıca kendi ekonomimiz açısından Keynes'ten alınacak en önemli dersler onun liyakate yaptığı vurgudur; bilimi bilim insanlarına bırakmak ve bilimsel faaliyete kamusal desteğin sağlanması, teknik gelişmeyi uyarmak suretiyle sermaye malları üreten sektörü geliştirecek ve bu durum

6 Sermayenin birikimi, yoğunlaşması ve merkezileşmesi analizi için bkz. Marx (2016).

7 1848 Fransa'sında sınıf ve iktidar ilişkileri ile devrim süreciyle detaylı bilgi için bkz. Marx (2016).

sermaye donatımının artışına doğrudan katkı sunacaktır. Bununla birlikte devletin yatırım sürecinde doğrudan özneliği olarak görülen Keynesyen vurgu aslında tarım ve sanayi politikasının bir bileşimi olarak doğrudan üretim politikasını merkeze almaktan başka bir şey değildir. Dışa açık bir ekonomide bağımsız para ve maliye politikası uygulayabilmenin yegane yolu kapsamlı bir üretim politikasını vakit kaybetmeksizin devreye sokmaktır. Sonuç olarak Keynes'ten özellikle Türkiye ekonomisinin güncel gidişatına ilişkin alınabilecek en önemli ders para politikalarından yatırım artışına doğrudan giden bir yolun olmadığıdır. Marx ile Keynes birlikte okunduğunda da görülecektir ki mevcut sınıf ve iktidar ilişkilerine dayanan siyasal tercihler, verimli alan ve sektörlerle yatırımı engellediği kertede, ekonomide bunalım siyasal otoriterleşmeyi beraberinde getirecek, güven ortamının buna bağlı çöküşü yatırımı daha da düşürecek, siyasal ve ekonomik sorunların birlikte yarattığı kısır döngü istisnadan kurala dönüşecektir.

Kaynaklar

- Baddeley, M. (1999). Keynes on Rationality, Expectation and Investment (1. Bs.). Sardoni, C. ve Kriesler, P. (Ed.) *Keynes, Post-Keynesianism and Plitical Economy; Essays in Honour of Geoff Harcourt* içinde (ss 199-216). London: Routledge.
- Ercan, F. (1997). *Para ve Kapitalizm* (2. bs.). İstanbul: Devın Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2005). *Devrim Çağı 1789-1848* (M. S. Şener, Çev.). (6. bs.). Ankara: Dost Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2013). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991; Aşırılıklar Çağı* (Y. Alogan, Çev.). (7. bs.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Keynes, J. M. (1980). İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi (Çev. A. Baltacıgil, Çev.). (1. bs.) İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Keynes, J. M. (2010). İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (U. S. Akalın, Çev.). (2. bs.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Keynes, J. M. (2012). Torunlarımızın Ekonomik Olanakları (S. Savran, Çev.). Pecchi, L. ve Piga, G. (Der.) *Torunlarımızın Ekonomik Olanakları* içinde İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keynes, J. M. (2018). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Cambridge: Palgrave Macmillan.
- Kindleberger, C. (2004). *Cinnet, Panik ve Çöküş; Mali Krizler Tarihi* (N. Domaniç, Çev.). (1. bs.). İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Marx, K. (2016). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* (E. Özalp, Çev.). (1. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2016). *Kapital Cilt 1* (N. Satlıgan, M. Selik, Çev.). (9. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2016). *Kapital Cilt 2* (N. Satlıgan, M. Selik, Çev.). (9. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2016). *Kapital Cilt 3* (N. Satlıgan, M. Selik, Çev.). (9. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Minsky, H. (2013). İstikrarsız Bir Ekonominin İstikrarı (O. Esen, Çev.). (1. bs.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Neocleous, M. (2014). *Devleti Tahayyül Etmek* (A. Sarı, Çev.). (1. bs.). Ankara: Notabene.
- Snowdon, B, & Vane, R.V. (2012). *Modern Makroekonomi; Temelleri, Gelişimi, Bugünü* (B. Kalamacı, Ed. Çev.). (1. bs.) Ankara: Efil Yayınevi.
- Stewart, M. (1980). *Keynes Devrimi* (A. Baltacıgil, Çev.). (1. bs.). İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Thalheimer, A. (2018). *Diyalektik Materyalizme Giriş* (S. Altınçekiç, Çev.). (4. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.